

*Załącznik do Uchwały Nr 72/VI/07
Sejmiku Województwa Pomorskiego
z dnia 26 lutego 2007 roku*

PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO
na lata 2007 - 2010

GDAŃSK 2007

Spis treści

I. Wprowadzenie	4
II. Uwarunkowania prawne	5
1. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami	5
2. Kontekst opracowania programu opieki nad zabytkami	6
3. Cele programu w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	8
4. Konwencje i porozumienia międzynarodowe	8
III. Związek Programu Opieki z dokumentami programowymi	11
1. Regulacje krajowe	11
2. Regulacje regionalne	12
IV. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego	16
1. Rejestr zabytków	16
1.1. Ewidencja zabytków	20
2. Pomniki Historii	21
3. Lista Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO	22
4. Zabytki nieruchome o dużej wartości historycznej i architektonicznej	23
4.1. Krajobraz kulturowy	23
4.2. Zespoły urbanistyczne i ruralistyczne	25
4.3. Dzieła architektury i budownictwa	26
4.3.1. Obiekty sakralne	26
4.3.2. Obiekty rezydencjonalne	26
4.3.3. Obiekty użyteczności publicznej	26
4.4. Obiekty obronne	27
4.5. Zabytki techniki	27
4.6. Cmentarze	27
4.7. Zabytkowe zespoły zieleni	27
4.8. Miejsca historyczne	28
5. Dziedzictwo morskie i rzeczne	28
6. Zabytki ruchome	29
6.1. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych	30
6.2. Zbiory i kolekcje	31
7. Zabytki archeologiczne	31
8. Niematerialne dziedzictwo kulturowe	33
9. Charakterystyczne obiekty i elementy dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego	35
V. Diagnoza	
1. Analiza SWOT dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego	37
VI. Cel, priorytety i typy działań Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie pomorskim	38
1. Cel strategiczny	38
Priorytet 1	
Priorytet 2	
Priorytet 3	

VII. Wdrażanie programu	43
1. Organizacja instytucjonalna	43
2. Finansowanie	44
XVIII. Monitoring i ocena realizacji programu	45
IX. Opracowania wykorzystane w pracach nad programem	46

I. Wprowadzenie

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego jest dokumentem służącym podejmowaniu planowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego przez samorząd województwa.

Myślą przewodnią opracowania Programu Opieki nad Zabytkami dla województwa pomorskiego jest uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za ważny czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej.

Głównym celem programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego województwa pomorskiego. Ważne jest, aby realizacja tego celu dokonywała się przy współudziale mieszkańców regionu. Dokument ten może służyć również jednostkom samorządu terytorialnego, środowiskom naukowym i badawczym, a także innym podmiotom i osobom zainteresowanym kulturą oraz dziedzictwem kulturowym. Ponadto inicjatywa samorządu województwa skierowana jest w celu pobudzenia i usprawniania mechanizmów regulujących kwestie opieki nad zabytkami.

Program opracowany został na cztery lata. Jest dokumentem, który będzie cyklicznie aktualizowany. W trakcie jego realizacji prowadzony będzie monitoring, dzięki któremu, możliwe będzie uwzględnienie nowych uwarunkowań prawnych społecznych i gospodarczych, co pozwoli na sprecyzowanie lub modyfikację przyjętych kierunków działania oraz priorytetów.

Wskazane w obecnym dokumencie działania są zgodne z krajowymi i wojewódzkimi dokumentami programowymi, a nakreślone zadania oraz zaproponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

Ilekoć w tekście jest mowa o Programie Opieki, oznacza to Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010.

II. Uwarunkowania prawne

1. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest **obowiązkiem konstytucyjnym Państwa**. W myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”.

Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami).

W myśl art. 6 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

„1) **zabytki nieruchome** będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) **zabytki ruchome** będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 1998 r. Nr 85, poz. 539, Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikwtami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej”.

Ponadto „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej” (art. 6 ust. 2).

Zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są również w **Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa** (Dz.U. z 1998 r. Nr 91, poz. 576 z późniejszymi zmianami). Art. 11 ust. 1 stanowi, iż samorząd województwa określa strategię rozwoju województwa, uwzględniającą w szczególności pięć głównych celów. Spośród nich trzy można odnieść bezpośrednio do zagadnień związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego:

1) pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;

4) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;

5) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

W ustawie określono też osiem elementów składowych polityki rozwoju województwa prowadzonej przez samorząd województwa (art. 11 ust. 2), w tym:

7) wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie.

W art. 14 ust. 1 wskazano, iż samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, w tym m.in. w zakresie:

3) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

7) zagospodarowania przestrzennego.

Jednocześnie w myśl art. 18, pkt. 2 i 3 wskazanej wyżej ustawy do wyłącznej właściwości sejmiku województwa należy m.in. „uchwalanie strategii rozwoju województwa”, „uchwalanie planu zagospodarowania przestrzennego”. Ponadto do zadań zarządu województwa należy w szczególności m.in. „przygotowywanie projektów strategii rozwoju województwa, planu zagospodarowania przestrzennego i regionalnych programów operacyjnych oraz ich wykonywanie” (art. 41 ust. 2, pkt. 4).

2. Kontekst opracowania programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy administracji publicznej **obowiązek** (art. 4):

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto definiuje **pojęcie opieki nad zabytkiem**, tym samym nakładając na jego właściciela lub posiadacza obowiązek zapewnienia warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,

- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Obowiązkiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest opracowanie Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Program określi cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego będzie wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce, a ponadto stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- zasady *primum non nocere*,
- zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasady odwracalności metod i materiałów,
- zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów-architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

Do zakończenia prac nad Programem Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego nie został uchwalony krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ponadto opracowanie programu opieki nad zabytkami jest zadaniem własnym samorządu terytorialnego. W myśl art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres czterech lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Program przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3). Następnie dwa lata od ogłoszenia w dzienniku urzędowym zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy (art. 87 ust. 4 i 5).

3. Cele programu opieki w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy program ma na celu w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

4. Konwencje i porozumienia międzynarodowe

4.1. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego

Konwencja przyjęta została 16 listopada 1972 roku w Paryżu na siedemnastej sesji Konferencji Generalnej ONZ dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO).

W myśl dokumentu „za dziedzictwo kulturalne i naturalne uważane są:

- zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego,

Za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne lub biologiczne albo zgrupowania takich formacji, przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia, zachowania lub naturalnego piękna.”

Konwencja określa zakres ochrony dziedzictwa na poziomie krajowym i międzynarodowym i w tym celu:

- ustanowiła Międzynarodowy Komitet Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego prowadzący Listę Dziedzictwa Światowego,
- utworzyła Fundusz Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego,

- określiła warunki i tryb udzielania pomocy międzynarodowej.

Państwa – Strony Konwencji „będą się starały wszelkimi właściwymi środkami, a w szczególności przez ustalanie odpowiednich programów oświatowych i informacyjnych, wzmacniać w swoich społeczeństwach poszanowanie i przywiązanie do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego

W dniu 6 maja 1976 r. Konwencja w całości została ratyfikowana przez Polskę (publikowana w Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190). Utworzony został Polski Komitet ICOMOS. W lutym 1996 r. opracowane zostały „Wytyczne dla realizacji Konwencji...” określające m.in. kryteria kwalifikacji dziedzictwa na Listę Światową. Z obszaru województwa pomorskiego na liście tej zapisano 2 obiekty: Zamek w Malborku i Słowiński Park Narodowy.

4.2. Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona)

Konwencja sporządzona została w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. Celem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej i jako instrumentu do badań historycznych i naukowych. Zapisy konwencji definiują dziedzictwo archeologiczne, identyfikują je i przedstawiają środki ochrony. Odnoszą się do zagadnień związanych z finansowaniem badań i konserwacji, gromadzeniem i rozpowszechnianiem badań naukowych, kształtowaniem świadomości publicznej, zapobieganiem niedozwolonemu obiegowi przedmiotów dziedzictwa archeologicznego, a także wzajemną pomocą techniczną i naukową.

Funkcje kontrolne nad stosowaniem niniejszej konwencji sprawuje Komitet Ekspertów powołany przy Komitecie Ministrów Rady Europy. W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej 13 grudnia 1995 Prezydent Rzeczypospolitej przyjął i ratyfikował Konwencję (opublikowana w Dz. U. z 1996r Nr 120 poz. 564).

4.3. Europejska konwencja krajobrazowa

Konwencja sporządzona została we Florencji w dniu 22 października 2000 roku.

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej ten dokument przyjął i ratyfikował w dniu 24 czerwca 2004 roku Prezydent Rzeczypospolitej (opublikowany w Dz. U. z 2006 r Nr 14 poz. 98).

Celem Konwencji jest promowanie ochrony, gospodarki i planowania krajobrazu, a także organizowanie współpracy europejskiej w zakresie zagadnień dotyczących krajobrazu.

Środkami dla realizacji tego celu są w szczególności: prawne uznanie krajobrazu jako istotnego komponentu otoczenia ludzi oraz podstawy ich tożsamości, ustanowienie i wdrożenie polityki w zakresie jego ochrony, zintegrowania krajobrazu z własną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego oraz z własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz.

Jednocześnie strony ratyfikujące Konwencję zobowiązały się do podejmowania działań na rzecz szkolenia specjalistów w zakresie oceny krajobrazu, promowania multidyscyplinarnych programów szkolenia dotyczących polityki, ochrony, gospodarki i planowania w zakresie krajobrazu, przeznaczonych dla specjalistów w sektorze prywatnym i publicznym i dla stowarzyszeń związanych z krajobrazem, a ponadto do

promocji nauki w szkołach i na uniwersytetach, która odnosi się do dziedzin związanych z krajobrazem i zagadnieniami jego ochrony, gospodarki i planowania. Jednocześnie strony Konwencji zobowiązały się do podejmowania działań na rzecz zidentyfikowania swoich własnych krajobrazów na całym obszarze terytorium własnego kraju.

4.4. Dokument w sprawie edukacji konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki i warunków uprawniających do wykonywania zawodu

Dokument ten został zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCoRE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego) w Toruniu z 8-9 maja 2003 roku (wspólny z ECCO).

Dokument Europejskiego Zrzeszenia Krajowych Związków Konserwatorów-Restauratorów ECCO przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli w § 20 mówi:

„Dziedzictwo kulturowe jest częścią definicji europejskiej tożsamości. Stanowi fundamentalny wyraz bogactwa i różnorodności europejskiej kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niezastąpionego świadectwa przeszłości, leży we wspólnym interesie Państw Członkowskich, które muszą zapewnić przekazanie tego dziedzictwa przyszłym pokoleniom. Dlatego opieka i konserwacja oraz wymogi użytkowania i umożliwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym leży w publicznym interesie.”

W 1974 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję wyrażającą potrzebę działania Wspólnoty w obszarze kultury, w szczególności w celu ochrony dziedzictwa kulturowego. Od 1993 r. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską jest podstawą prawną działań dotyczących ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego. Art. 151 Traktatu stanowi, że Wspólnota wspiera oraz uzupełnia działania państw członkowskich w celu zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim. Początkowe działania Wspólnoty wspierania prac restauratorskich zostały rozszerzone na muzea, zbiory, biblioteki, archiwa, następnie zaś na dziedzictwo archeologiczne i architektoniczne, dziedzictwo przyrody (krajobrazy i tereny przyrodnicze), dziedzictwo językowe i kulinarne oraz tradycyjne zajęcia.

Działania Wspólnoty w obszarze kultury realizowane są m.in. przez Program Kultura 2007-2013. Celem programu jest wzmocnienie przestrzeni kulturowej wspólnej dla Europejczyków, opartej na wspólnym dziedzictwie kulturowym oraz rozwój współpracy między twórcami, uczestnikami życia kulturalnego oraz instytucjami kulturalnymi krajów uczestniczących w programie. W dokumencie wskazano trzy szczegółowe priorytety:

- wspieranie ponadnarodowej mobilności osób działających w sektorze kultury,
- wspieranie ponadnarodowego obiegu dzieł oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych,
- wspieranie dialogu między kulturami.

III. Związek Programu Opieki z dokumentami programowymi

1. Regulacje krajowe

Wstąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej stworzyło szansę wprowadzenia w różnych dziedzinach życia publicznego, w tym i kultury – długookresowego planowania, w tym planowania strategicznego. Bardzo ważnym elementem takiego planowania jest wyznaczenie zadania i konstruowanie priorytetów do realizacji krótko i długookresowych.

Ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, ale przede wszystkim – dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także wspólnoty Polski z Unią Europejską wyznacza **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013**. Celem strategicznym przyjętego przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 roku dokumentu jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach. Jego realizacja odbywać się będzie przez osiąganie celów częściowych. Program Opieki jest ściśle związany z Narodową Strategią Rozwoju Kultury. Cel częściowy 4. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.

W celu wdrożenia tej strategii w dziedzinie ochrony zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego opracowano **Programy Operacyjne**, które mają na celu ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego), kompleksową rewaloryzację zabytków, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych, a także udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Programy, ogłaszane co roku decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, stanowią podstawę do ubiegania się o środki resortu na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Wśród obecnie obowiązujących, które bezpośrednio dotyczą dziedziny ochrony zabytków należy wymienić:

Dziedzictwo Kulturowe - podstawowym celem programu jest: ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Program realizowany jest w ramach 4 priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, rozwój instytucji muzealnych, ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju, ochrona zabytków archeologicznych;

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wkładu krajowego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich, w ramach programu dofinansowane będą m.in. projekty z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego;

Patriotyzm jutra - jednym z celów programu jest wzmocnienie społecznej identyfikacji z miejscem pochodzenia i jego dziedzictwem kulturowym, budowania więzi lokalnych opartych na świadomości wspólnego dziedzictwa kulturowego, jego ochronie i pielęgnowaniu;

Rozwój inicjatyw lokalnych - celem programu jest wyrównywanie różnic w dostępie do kultury, pobudzanie kulturalnych inicjatyw lokalnych oraz stwarzanie na poziomie lokalnym warunków do rozwoju twórczości, w tym również - wspieranie niskobudżetowych zadań z zakresu upowszechniania kultury, ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

2. Regulacje regionalne

2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego

Problematyka ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz opieki nad zabytkami została zawarta w przyjętej w dniu 18 lipca 2005 roku Uchwałą nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020.

Strategia określa sposób realizacji głównych celów rozwoju, wśród nich zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Jednocześnie zawiera cele gospodarcze, społeczne, kulturowe i ekologiczne ujmowane z punktu widzenia ponadpokoleniowego okresu czasu i w kategoriach przestrzennych.

W ramach prac nad strategią opracowana została diagnoza stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, która wskazała m.in. na wagę i znaczenie wartości regionalnych: kultury i tożsamości, w tym na fakt, że:

- poczucie tożsamości regionalnej jest w województwie pomorskim zróżnicowane, społeczność kaszubska i kociewska są zintegrowane i dobrze zorganizowane, a ich kultura i tradycja zajmują szczególne i trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu,
- województwo pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszkankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, pruskiego, ale również ukraińskiego, jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne,
- istotne jest także dziedzictwo historii najnowszej, zainicjowane przez Solidarność w Gdańsku przemiany polityczne otworzyły społeczności pomorskiej nową drogę realizacji demokracji, wolności i samorządności jako trwałych wartości społeczeństwa obywatelskiego.

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego wytyczająca kierunki rozwoju województwa pomorskiego do roku 2020 obejmuje 14 celów strategicznych ujętych w

ramach 3 priorytetów. Cele strategiczne mają charakter ogólny i określają pożądane stany lub procesy. Są one doprecyzowane poprzez opis kierunków działań.

Program Opieki jest zgodny z następującymi Priorytetami i celami strategicznymi SRWP 2020:

Priorytet I. KONKURENCYJNOŚĆ

Oddziaływanie na silną i trwałą pozycję regionu w skali europejskiej poprzez: rozwój przedsiębiorczości, innowacji i nowych technologii; budowę aktywnego społeczeństwa opartego na wiedzy; poprawę atrakcyjności osiedleńczej, inwestycyjnej i turystycznej.

Cel strategiczny 3: Rozwój gospodarki wykorzystującej specyficzne zasoby regionalne.

Opis wybranych kierunków działań:

- 4) ochrona dziedzictwa historycznego, kulturowego i przyrodniczego sprzyjająca jego racjonalnemu wykorzystaniu w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym m.in. wspieranie rozwoju regionalnych przemysłów kultury oraz regionalnych produktów turystycznych;
- 5) budowa i modernizacja infrastruktury turystycznej i uzdrowiskowej, podnoszenie jakości usług turystycznych, poszerzanie partnerstwa i współpracy w turystyce oraz rozwój zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej.

Priorytet II. SPÓJNOŚĆ

Oddziaływanie na zmniejszenie różnicowań wewnątrz województwa w poziomie rozwoju społecznego, gospodarczego i przestrzennego.

Cel strategiczny 3: Rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Opis wybranych kierunków działań:

- 4) promocja postaw obywatelskich i działalności prospołecznej;
- 5) wspieranie działań służących umacnianiu różnorodności i tożsamości regionalnej, utrwalanie dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla i Żuław oraz innych części regionu, pielęgnacja i rozwój języka kaszubskiego i lokalnych dialektów, a także pielęgnowanie tradycji morskich i historycznych, w tym solidarnościowych;
- 6) wspieranie rozwoju kultury i poprawa dostępności mieszkańców regionu do oferty kulturalnej.

Cel strategiczny 4: Kształtowanie procesów społecznych i przestrzennych dla poprawy jakości życia.

Opis wybranych kierunków działań:

- 1) rewitalizacja obszarów regresu społeczno-gospodarczego, zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojkowych, osiedli popegeerowskich, obszarów cennych kulturowo oraz obszarów zdegradowanych przyrodniczo;
- 2) wspieranie kompleksowej odnowy wsi pomorskiej;

Priorytet III. DOSTĘPNOŚĆ

Zapewnienie mobilności ludzi, dostępności usług oraz sprawnego i bezpiecznego przepływu towarów, informacji, wiedzy i energii dzięki efektywnie funkcjonującej infrastrukturze, z poszanowaniem zasobów i walorów środowiska.

Cel strategiczny 3: Lepszy dostęp do infrastruktury społecznej, zwłaszcza na obszarach strukturalnie słabych.

Opis wybranych kierunków działań:

- 2) modernizacja wyposażenia i wspieranie działalności instytucji kultury, w tym także tworzenie warunków dla ośrodków integracji i aktywizacji społeczności lokalnych;
- 3) wsparcie funkcjonowania i rozwoju zintegrowanych systemów informacyjnych w obszarach: administracji publicznej, edukacji, rynku pracy, kultury, zdrowia, pomocy społecznej.

Cel strategiczny 4: Zachowanie i poprawa stanu środowiska przyrodniczego.

Opis wybranych kierunków działań:

- 2) wzmocnienie zwartości i ciągłości przestrzennej systemu obszarów chronionych województwa; poprawa zwartości przestrzennej lasów; ochrona środowiska morskiego;
- 3) ochrona różnorodności biologicznej, w tym realizacja przedsięwzięć związanych z ustanowieniem obszarów sieci NATURA 2000.

Działania podejmowane w ramach tych Priorytetów przyczyniają się między innymi do:

- wzrostu świadomości, uwrażliwienia i akceptacji społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- identyfikacji z „małą ojczyzną” wielokulturowego społeczeństwa,
- zahamowania degradacji i poprawa estetyczna środowiska kulturowego,
- rewitalizacji centrów miast, przez co zwiększa się atrakcyjność turystyczna generująca ożywienie gospodarcze i nowe miejsca pracy,
- zwiększenia standardu mieszkaniowego,
- stworzenia środowiska przyjaznego człowiekowi,
- wzrostu znaczenia województwa pomorskiego w kraju,
- zwiększenia atrakcyjności krajobrazowej i przyrodniczej regionu,
- zainteresowania województwem inwestorów wewnętrznych i zewnętrznych.

2.2. Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Pomorskiego

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Pomorskiego na lata 2004-2013 (przyjęta Uchwałą nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego w dniu 18 lipca 2005 roku) zakłada realizację kompleksowego systemu informacji turystycznej, spójnej polityki promocji potencjału turystycznego województwa pomorskiego oraz kreowanie produktów turystycznych. Program Opieki zgodny jest z zapisami zawartymi w ytm dokumencie:

Priorytet III Tworzenie markowych produktów turystycznych.

Cel 3.2. Wykreowanie markowych produktów turystycznych identyfikujących unikatowe i osobliwe cechy regionu.

Zadanie 3.2.3. Budowanie markowych produktów turystycznych opartych na zasobach przyrody.

Zadanie 3.2.4. Budowanie markowych produktów turystycznych opartych na zasobach dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 3.2.6. Wspieranie promocji produktów markowych województwa.

2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

W dniu 30 września 2002 roku Uchwałą nr 639/XLVI/02 Sejmik Województwa Pomorskiego przyjął **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego**. Dokument ten, w nawiązaniu do strategii rozwoju województwa

pomorskiego, określa zasady kształtowania struktury przestrzennej województwa w długim horyzoncie czasowym, w tym: wymagania w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i ochrony dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obszarów podlegających szczególnej ochronie.

W celu lepszej ochrony potencjału kulturowego województwa i odpowiedniego wykorzystania go dla rozwoju rekreacji i turystyki na obszarach o wysokich walorach historyczno-kulturowych w Planie wskazano sześć obszarów, które powinny być chronione przez utworzenie parków kulturowych (rys. IV.2.2). W ramach tych obszarów wytypowano miejsca i obiekty predystynowane do utworzenia parków kulturowych.

Program Opieki zgodny jest z Planem zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego, który przewiduje między innymi:

1. zachowanie dziedzictwa historycznego,
2. zachowanie i ochronę najwartościowszych, nieprzekształconych zespołów i fragmentów krajobrazów wraz z panoramami widokowymi i wnętrzami architektoniczno-krajobrazowymi tych terenów,
3. rekultywację, rewaloryzację i restytucję elementów przyrodniczych i architektonicznych, służącą podtrzymaniu lub odtworzeniu walorów krajobrazowych,
4. kompleksową modernizację obszarów wiejskich,
5. propagowanie tradycyjnych form architektury wiejskiej (regionalnej) (w zakresie bryły, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych, opracowanie wzornika projektów architektonicznych opartych na wzorach zabudowy tradycyjnej),
6. zachowanie i ochronę obiektów hydrotechnicznych, drogowych, kolejowych oraz zabytków techniki: mostów drogowych i kolejowych, obiektów hydrotechnicznych, wiatraków i młynów, kolejki wąskotorowej i zakładów przemysłowych, zabudowań i urządzeń technicznych elektrowni wodnych, młynów wodnych, relikwów hut szkła, architektury portowej i morskiej (statki i inne jednostki pływające),
7. poprawę standardu cywilizacyjnego i warunków życia mieszkańców różnych części województwa, szczególnie obszarów strukturalnego bezrobocia,
8. integrację struktury przestrzennej województwa służącej tożsamości pomorskiej.

2.4. Regionalny Program Operacyjny

Samorząd Województwa Pomorskiego przygotował projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013.

Program Opieki zgodny jest z Osiami Priorytetowymi i kierunkami wsparcia RPO WP:

Oś Priorytetowa 3: Funkcje miejskie i metropolitalne

3.2. Wzrost atrakcyjności przestrzeni miejskiej

3.2.1 Kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne

Oś Priorytetowa 6: Turystyka i dziedzictwo kulturowe

6.1. Infrastruktura wzmacniająca potencjał turystyczny

6.3. Regionalne dziedzictwo kulturowe o potencjale turystycznym

6.4. Wspieranie i zachowanie przyrodniczych walorów turystycznych.

Oś Priorytetowa 8: Lokalna infrastruktura podstawowa

8.1 Lokalna infrastruktura wspierająca rozwój gospodarczy

8.1.2 Lokalna infrastruktura turystyczna i dziedzictwo kulturowe

IV. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego

Ochrona i opieka nad zabytkami, aby była skuteczna, powinna być realizowana w oparciu o rzetelną wiedzę dotyczącą wartości i ich znaczenia dla regionu. Równie ważną jest kwestia rozpoznania występujących problemów związanych między innymi ze stanem zachowania poszczególnych obiektów, reagowania na występujące zagrożenia, a co za tym idzie powstrzymania dalszej degradacji zabytków oraz ich otoczenia.

Niniejsza, ogólna charakterystyka zasobu, przy uwzględnieniu powyższych uwarunkowań, ma na celu pomoc w sformułowaniu zadań i celów, które służyć będą realizacji działań na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego regionu.

W pierwszej kolejności wskazane zostały podstawowe definicje i ogólne dane o zasobach wynikające z uwarunkowań prawnych oraz z działalności organów odpowiedzialnych za sprawowanie ochrony nad zabytkami. Następnie wymieniono grupy i typy obiektów, by w końcu dokonać ich wartościowania oraz wyłonić elementy charakterystyczne dla specyfiki regionu.

1. Rejestr zabytków

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa **prowadzi wojewódzki konserwator zabytków** (art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W naszym województwie jest nim Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, który kieruje Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Gdańsku oraz delegaturą w Słupsku.

Wpis do rejestru zabytku nieruchomego może nastąpić z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9 ust. 1). Przedmiotowego wpisu dokonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Ponadto do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2).

W 2004 roku Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku opracował **Raport o stanie zachowania zabytków**. Dokument ten został wykonany w oparciu o schemat przygotowany przez Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury oraz Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie (instrukcja Ministerstwa Kultury z 2 lutego 2004 r.). Jednym z celów tego raportu było pokazanie rzeczywistej liczby obiektów zabytkowych objętych wpisem do rejestru (stan: grudzień 2004). Ich ilość jest znacznie większa niż typowy wykaz obiektów rejestrowych wykorzystywany w praktyce konserwatorskiej, w którym pod jednym numerem wpisu do rejestru figuruje często kilka obiektów znajdujących się w danym zespole (np. „kościół parafialny wraz z cmentarzem, murem cmentarnym i kaplicą” to jeden numer rejestru, ale obejmujący 4 obiekty). Reasumując: obecnie (stan: sierpień 2006 r.) **w rejestrze zabytków województwa pomorskiego znajduje się 1700 decyzji obejmujących ok. 2710 zabytków**.

Szczegółowe dane statystyczne zawierają poniższe tabele:

Tabela I. Wojewódzki rejestr zabytków – zabytki nieruchome (z podziałem na powiaty) – stan: sierpień 2006 r.

powiat	decyzje o wpisie do rejestru zabytków
bytowski	77
chojnicki	38
człuchowski	44
Gdańsk	366
gdański	54
Gdynia	57
kartuski	64
kościerski	30
kwidzyński	101
łęborski	32
malborski	94
nowodworski	101
pucki	59
Słupsk	52
słupski	139
Sopot	83
starogardzki	77
sztumski	82
tczewski	95
wejherowski	55
ilość zabytków	1700

Tabela II. Zabytki objęte wpisem do rejestru – nieruchome i archeologiczne (z podziałem na powiaty) – stan: grudzień 2004 r.

powiat	zabytki		razem
	nieruchome	archeologiczne	
bytowski	98	23	121
chojnicki	62	2	64
człuchowski	47	21	68
Gdańsk	546	2	548
gdański	123	65	188
Gdynia	72	2	74
kartuski	105	58	163
kościerski	76	62	138
kwidzyński	198	16	214
łęborski	39	13	52
malborski	85	-	85
nowodworski	125	-	125
pucki	107	32	139
Słupsk	63	5	68

słupski	202	64	266
Sopot	107	1	108
starogardzki	239	45	284
sztumski	125	16	141
tczewski	157	45	202
wejherowski	134	83	217
ilość zabytków	2.710	553	3.265

Tabela III. Zabytki objęte wpisem do rejestru – nieruchome i archeologiczne – podział wg ilości występowania w powiatach (stan: grudzień 2004 r.)

powiat	zabytki nieruchome		powiat	zabytki archeologiczne	
	ilość	w %		ilość	w %
Gdańsk	546	20,1 %	wejherowski	83	15,0 %
starogardzki	239	8,8 %	gdański	65	11,8 %
słupski	202	7,4 %	słupski	64	11,6 %
kwidzyński	198	7,3 %	kościerski	62	11,2 %
tczewski	157	5,8 %	kartuski	58	10,5 %
wejherowski	134	4,9 %	starogardzki	45	8,1 %
sztumski	125	4,6 %	tczewski	45	8,1 %
nowodworski	125	4,6 %	pucki	32	5,8 %
gdański	123	4,5 %	bytowski	23	4,2 %
Sopot	107	3,9 %	człuchowski	21	3,8 %
pucki	107	3,9 %	sztumski	16	2,9 %
kartuski	105	3,9 %	kwidzyński	16	2,9 %
bytowski	98	3,6 %	łęborski	13	2,4 %
malborski	85	3,1 %	Słupsk	5	0,9 %
kościerski	76	2,8 %	Gdańsk	2	0,4 %
Gdynia	72	2,7 %	chojnicki	2	0,4 %
Słupsk	63	2,3 %	Sopot	1	0,2 %
chojnicki	62	2,3 %	Gdynia	2	0,4 %
człuchowski	47	1,7 %	malborski	0	-
łęborski	39	1,4 %	nowodworski	0	-

Tabela IV. Zabytki objęte wpisem do rejestru – obiekty ze wskazaniem rodzaju zabytku (na tle powiatów) – stan: grudzień 2004 r.

powiat	rodzaj zabytku						
	parki i zieleń	zabudowa folwarczna	budynki gospodarcze	domy mieszkalne	budownictwo przemysłowe	cmentarze	inne
ilość zabytków	261	221	162	789	91	110	105

Tabela IV - c.d. Zabytki objęte wpisem do rejestru – obiekty ze wskazaniem rodzaju zabytku (na tle powiatów) – stan: grudzień 2004 r.

powiat	rodzaj zabytku						
	założenia przestrzenne	sakralne	budownictwa obronnego	użyteczności publicznej	zamki	pałace	dwory
ilość zabytków	59	479	100	198	12	73	159

Tabela V. Zabytki objęte wpisem do rejestru – obiekty ze wskazaniem własności (na tle powiatów) – stan: grudzień 2004 r.

powiat	typ własności				
	Skarb Państwa	komunalna	prywatna	wyznaniowa	nieuregulowana
bytowski	7	5	27	24	5
chojnicki	10	9	14	20	0
człuchowski	6	6	5	26	3
Gdańsk	86	360	30	58	0
gdański	19	15	50	33	2
Gdynia	10	9	36	6	3
kartuski	15	17	44	27	0
kościerski	1	9	14	38	0
kwidzyński	16	51	58	46	0
łęborski	5	5	15	13	1
malborski	17	37	36	43	0
nowodworski	3	19	70	22	0
pucki	19	14	50	14	0
Słupsk	11	17	21	9	4
słupski	31	7	78	41	9
Sopot	14	46	62	5	0
starogardzki	37	84	79	37	0
sztumski	40	15	26	38	0
tczewski	22	26	60	44	0
wejherowski	27	23	34	44	1
ilość zabytków	396	774	809	588	28
w %	15,2 %	29,8 %	31,2 %	22,7 %	1,1 %

Tabela VI. Zabytki objęte wpisem do rejestru – obiekty wymagające w różnym stopniu podjęcia prac konserwatorskich – stan: grudzień 2004 r.

zabytki objęte wpisem do rejestru zabytków	wymagające podjęcia prac konserwatorskich			nie wymagające podjęcia prac
	drobne naprawy	remont zabezpieczający	remont kapitalny	
ilość zabytków	1029	427	760	365
w %	39,9 %	16,5 %	29,5 %	14,1 %

1.1. Ewidencja zabytków

Ewidencję zabytków stanowią:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) zabytki nieruchome nie wpisane do rejestru zabytków,
- 3) parki kulturowe.

Ewidencję zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków w formie kart ewidencyjnych (art. 22 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), zaś ewidencję z terenu gmin prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4).

Obok zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz parków kulturowych ochronę zabytków objętych gminną ewidencją uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art.19 ust. 1).

Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21). Rozpoznanie zasobów, stanu zachowania obiektów zabytków pozwala na wskazanie zagrożeń oraz sposobów reagowania w celu ochrony i powstrzymania degradacji zewidencjonowanych zabytków oraz ich otoczenia. Dlatego obiekty te ujęte zostają w programach opieki oraz wskazane do ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Jeżeli gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami ustalenia tego programu uwzględnia się zarówno w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, jak i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust. 2).

Ewidencja zabytków w województwie pomorskim obejmuje ponad 70 000 obiektów nieruchomych (dane na podstawie Raportu o stanie zachowania zabytków z 2004 r. oraz szacunków Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Gdańsku). Dokładna liczba obiektów zabytkowych objętych ewidencją nie jest znana, bowiem weryfikacja oraz ewidencjonowanie obiektów jest w trakcie realizacji. Dla zobrazowania zasobów wojewódzkiej ewidencji zabytków precyzyjniejsze dane obrazuje tabela.

Tabela VII: Wojewódzka ewidencja zabytków – zabytki nieruchome i archeologiczne

zabytki	nieruchome	archeologiczne
wpisane do rejestru zabytków	2.710	555
nie wpisane do rejestru zabytków	ok. 35.038	30.167
razem	ok. 37.748	30.720
ilość zabytków objętych ewidencją	ok. 68.470	

2. Pomniki historii

Pomniki historii to miejsca, które ze względu na szczególną wartość i znaczenie dla kultury narodowej, z uwagi na swoją historię, klasę architektury oraz piękno otaczającego je krajobrazu zasługują na szczególną uwagę i ochronę.

Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego następuje w drodze rozporządzenia przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 15 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Minister składa wniosek po zasięgnięciu opinii Rady Ochrony Zabytków (art. 15 ust. 2 ustawy).

W dniu 6 października 2005 r. Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury przyjęła i zarekomendowała do stosowania „Kryteria i procedury uznawania obiektu za pomnik historii”. Według przyjętych kryteriów Rada wydaje opinie o zgłaszanych wnioskach.

Lista pomników historii została zapoczątkowana w 1994 r. Obecnie liczy ponad 30 zespołów i obiektów położonych na obszarze całego kraju.

Na terenie Województwa Pomorskiego status pomnika historii uzyskały:

Zespół zabytkowy „Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań XVII w.” – uznany za pomnik historii Zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. (Monitor Polski Nr 50 z 1994 r., poz. 415).

Granica wpisu obejmuje historyczny zespół miasta: Główne Miasto, Stare Miasto, Ołowiankę, Spichlerze, Długie Ogrody, Dolne Miasto, Stare Przedmieście, Biskupią Górkę, Nowe Ogrody i Grodzisko. Celem ochrony tego obszaru jest: „zachowanie, ze względu na wartości historyczne, przestrzenne, architektoniczne oraz wartości niematerialne, XVII-wiecznego zespołu miejskiego Gdańska”.

„Malbork – zespół zamku krzyżackiego” – uznany za pomnik historii Zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. (Monitor Polski Nr 50 z 1994 r. poz. 420).

Wpisem objęty został obszar zespołu zabytkowego usytuowany pomiędzy rzeką Nogat, Kanałem Juranda, ulicami Piastowską i Starościńską oraz murem ograniczającym fosę po południowo-wschodniej stronie Zamku Wysokiego. Zamek w

Malborku jest jednym z najznakomitszych przykładów średniowiecznej architektury obronno-rezydencjonalnej w Europie.

Gdańsk – „Pole Bitwy na Westerplatte” – uznane za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 sierpnia 2003 r. (Dz. U. Nr 148 z 2003 r., poz. 1448).

Wpisem został objęty obszar dawnej Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Półwyspie Westerplatte wraz z obiektami: wartownią nr 1, wartownią nr 3, koszarami-wartownią nr 6, placówką „Fort”, placówką „Elektrownia”, placówką kpr. Szamlewskiego, bunkrem i wieżą obserwacyjną. Teren tworzy niepowtarzalny zespół architektoniczno-krajobrazowy, wkomponowany w duchową i narodową tradycję.

Celem ochrony jego jest: „zachowanie unikatowych wartości historycznych, przestrzennych, materialnych i niematerialnych symbolizujących heroizm i waleczność żołnierza polskiego w okresie II wojny światowej – największej z wojen XX wieku”. Obszar Westerplatte jest miejscem pamięci, przypominającym dzień wybuchu II wojny światowej oraz jest jednym z najważniejszych symboli obrony ideałów wolności o wybitnym znaczeniu uniwersalnym.

3. Lista Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO

Lista Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO została ogłoszona po raz pierwszy w 1978 r. Wcześniej, w 1972 r. ONZ podjęła rezolucję w sprawie uruchomienia międzynarodowego systemu ochrony światowej spuścizny kulturalnej i naturalnej. Wówczas przyjęto „Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”, w której zdefiniowano pojęcie dziedzictwa kulturalnego. Obejmuje ono:

- zabytki; dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe; dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Obecnie na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO znajduje się 13 obiektów z terenu Polski, w tym jeden z obszaru Województwa Pomorskiego – **zespół zamku krzyżackiego w Malborku** (wpisany w 1999 r.).

W chwili obecnej czynione są starania o kolejny wpis z naszego regionu pod nazwą **Gdańsk – Miejsce Pamięci i Wolności**. Przedmiotem sporządzonego wniosku są dwa gdańskie miejsca pamięci, które symbolizują początek II wojny światowej i koniec powojennej „zimnej wojny” (Westerplatte i fragment Stoczni Gdańskiej związany z powstaniem Solidarności) oraz zespół historycznych budowli położonych na Głównym Mieście.

Na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO „Pamięć Świata” (istniejąca od 1997 r.) obejmującą najcenniejsze dla rozwoju świata dokumenty i wydawnictwa, w 2002 r. wpisano tablice z 21 postulatami powstałymi podczas strajku w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 roku.

4. Zabytki nieruchome województwa pomorskiego o dużej wartości historycznej i architektonicznej

4.1. Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3 ppkt. 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej w cytowanej wyżej ustawie wprowadzono nową formę ochrony – **park kulturowy**. Zgodnie z zapisami art. 16 ust. 1 utworzenie parku następuje w drodze uchwały rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego wytypowano miejsca i obiekty predystynowane do utworzenia parków kulturowych. Są to tereny o wyjątkowych wartościach, gdzie krajobraz zachował historyczną strukturę przestrzenną i historyczny charakter:

1. **Bągart – Święty Gaj** (gm. Dzierżoń i gm. Rychliki w woj. warmińsko-mazurskim) – stanowiska archeologiczne związane z systemem drewnianych pomostów stanowiących przeprawę przez dolinę Dzierżgonki datowanych na okres wpływów rzymskich,
2. **Bytów** (gm. Bytów) – zamek krzyżacki murowany z XIV/XV w. i miasto,
3. **Człuchów** (gm. Człuchów) – zespół kulturowo-krajobrazowy zamku i starego miasta z otoczeniem,
4. **Gdańsk Oliwa** (gm. Gdańsk) – pocysterski zespół klasztorny,
5. **Gdańsk Westerplatte** – pole bitwy będące miejscem pamięci narodowej, miejsce rozpoczęcia II wojny światowej,
6. **Gdańsk Święty Wojciech** (gm. Gdańsk) – Sanktuarium Św. Wojciecha,
7. **Gdańsk – Kanał Raduni** (gm. Gdańsk i gm. Pruszcz) – średniowieczny zespół hydrotechniczny wraz z towarzyszącymi obiektami,
8. **Gdańsk – Wisłoujście** (gm. Gdańsk) – zespół unikatowych warowni morskich,
9. **Gniew** (gm. Gniew) – zamek wzniesiony przez Krzyżaków po 1283 r. oraz zespół miejski lokowany po 1297 r. (Pałac Marysieńki, Pałac Myśliwski, pozostałości murów miejskich, ratusz, kościół parafialny pw. św. Mikołaja, kamienice podcieniowe z XIV-XV w.),
10. **Jastarnia-Bór** (gm. Jastarnia) – unikatowa osady rybacka typu wyspowego,
11. **Kartuzy** (gm. Kartuzy) – zespół klasztorny z 1391 r. i założenie krajobrazowe z cennym drzewostanem (buczyna pomorska), torfowiskami, jedyna kartuzja w Polsce północnej, relikty krajobrazu manierystycznego,
12. **Karwieńskie Błota** (gm. Krokowa) – założenie ruralistyczne, pozostałości (struktura niwy siedliskowej i rozłogu pól) po wsi holenderskiej lokowanej w 1599 r. przez starostę puckiego J. Wejhera, jedna z ostatnich zachowanych osad holenderskich tego typu,

13. **Kluki** (gm. Smołdzino) – wieś rybacka z zachowaną unikatową regionalną architekturą, z dawnym układem melioracyjnym pól i łąk, z miejscowymi nazwami,
14. **Krokowa** (gm. Krokowa) – założenie rezydencjonalno-krajobrazowe, pałac z XIV w., ciągłość tradycji miejsca od późnego średniowiecza i wielka kompozycja krajobrazowa,
15. **Kwidzyn** (gm. Kwidzyn) – zespół zamkowo-katedralny kapituły pomezkańskiej, założony jako baza wypadowa przez Krzyżaków ok. 1233 r., przekształcony w miasto ok. 1254 r. (katedra, pałac Fermora, gmach sądu ziemskiego, kościół parafialny pw. Św. Trójcy XVIII-XIX w., budynek poczty, pozostałości murów obronnych, domy, dworki gł. z XIX w.),
16. **Kuźnica** (gm. Jastarnia) – unikatowa osada rybacka typu wyspowego,
17. **Leśno** (gm. Brusy) – największe w Polsce cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi kultury wielbarskiej,
18. **Łeba** (gm. Łeba) – osada rybacka i ruiny gotyckiego miasta Starej Łeby (rezerwat archeologiczny),
19. **Niedźwiedzica** – Niedźwiedziówka (gm. Stegna) – zespół pracowni bursztyniarskich kultury rzucewskiej, największy w Europie zespół neolitycznych pracowni bursztynu,
20. **Odry** (gm. Czersk) – kamienne kręgi, cmentarzysko kurhanowe (rezerwat archeologiczny),
21. **Pelplin** (gm. Pelplin) – zespół pocysterski założony ok. 1276 r. (zespół klasztorny, katedra z cennymi organami z XVII w., klasztor z XIV w., gotyckie kaplice, kościół farny Bożego Ciała, pałac biskupi, kanonie), największe założenie pocysterskie w Polsce północnej,
22. **Paraszyno** (gm. Łęczyce) – zespół dworski i założenie krajobrazowe doliny Łeby, XVIII-wieczna rezydencja z wielką kompozycją krajobrazową,
23. **Rewa** (gm. Kossakowo) – wieś rybacka i letniskowa, tradycje tzw. żeglugi rewskiej,
24. **Rzucewo** (gm. Puck) – relikty XVI-wiecznego Zamku Wejhera, neogotycki pałac von Belowów oraz eponimiczne stanowisko archeologiczne kultury rzucewskiej z grobami szkieletowymi i śladami słupowego budownictwa naziemnego (osada odkryta w 1894 r.), założenie rezydencjonalno-krajobrazowe,
25. **Sopot** (gm. Sopot) – zespół urbanistyczny z XIX w. (ulica Bohaterów Monte Cassino, molo, dworek z XVIII w., dom kuracyjny, ratusz, Opera Leśna, hotel-kasyno), najślawniejszy nad Bałtykiem kurort morski,
26. **Swołowo** (gm. Słupsk) – założenie ruralistyczne,
27. **Ustka** (gm. Ustka) – osada rybacka z dzielnicą uzdrowiskową XIX/XX w.,
28. **Waplewo Wielkie** (gm. Stary Targ) – założenie rezydencjonalne z pałacem Sierakowskich z XVII w., parkiem, kaplicą dworską, altaną z XVIII-XIX w.,
29. **Wejherowo** (gm. Wejherowo) - kalwaria z XVII w.
30. **Węsiory** – rezerwat archeologiczny, cmentarzysko kurhanowe z przełomu epoki brązu i żelaza (kultura wejherowsko-krotoszyńska) z grobami skrzynkowymi i kurhanowymi oraz kręgami kamiennymi z poł. I-II w. n.e. (kultura grobów jamowych),
31. **Wiele** (gm. Karsin) – unikatowa kalwaria typu bawarskiego (kościół z 1905 r.),
32. **Zatoka Pucka (Małe Morze)** (gminy: Puck, Kosakowo, Władysławowo, Jastarnia, Hel) – obszar tradycyjnego rybołówstwa kaszubskiego (z miejscowymi nazwami topograficznymi toni, mielizn, łąk i punktów orientacyjnych) oraz związanej z nim obrzędowości i obyczajowości,

33. **Żarnowiec** (gm. Krokowa) – zespół klasztorny Benedyktynek (ok. 1279 r.), średniowieczna tradycja miejsca i kompozycja krajobrazowa,
34. **Żukowo** (gm. Żukowo) – zespół klasztorny Norbertanek z 1209 r. założony przez księcia Mściwoja I (gotycki kościół Wniebowzięcia NMP, zabudowania klasztorne z XIV-XV i XVII w., kościół szkolny z XVII w., kaplica cmentarna z XVIII w.

Obecnie na terenie województwa pomorskiego powstaje pierwszy park kulturowy, który obejmie swoim zasięgiem teren XVII-wiecznej Kalwarii Wejherowskiej. Prowadzone są również prace nad utworzeniem parku kulturowego w Rzucewie (osada łowców fok) i skansenu archeologicznego na terenie Zamczyska w Gdańsku. Ponadto prowadzone są prace nad powołaniem parku na terenie Cypla Helskiego oraz w Leśnie.

Propozycje działań w zakresie tworzenia parków kulturowych ujęte w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego:

1. Opracowanie programu tworzenia parków kulturowych – wskazanie priorytetów, identyfikacja zagrożeń w celu powstrzymania degradacji, zachowania i ochrony terenów o wyjątkowych wartościach historyczno-kulturowych, krajobrazowych i przyrodniczych.
2. Wspieranie działań zmierzających do tworzenia parków kulturowych jako skutecznej i zintegrowanej formy ochrony cennych obszarów kulturowych i krajobrazowych.
3. Opracowywanie interdyscyplinarnych studiów konserwatorskich oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla parków kulturowych.

4.2. Zespoły urbanistyczne i ruralistyczne

Na terenie województwa występują 54 wielkoobszarowe założenia miejskie i wiejskie. Najwięcej z nich występuje w Trójmieście. Najstarsze założenia średniowieczne to: Stare Miasto, Główne Miasto, Osiek, Oliwa i Jelitkowo w Gdańsku, Dolne Miasto w Gdańsku (XVII w.), zespół urbanistyczno-krajobrazowy Sopotu z przełomu XIX/XX oraz XX-wieczna Gdynia.

Zabytkowe układy urbanistyczne to przede wszystkim układy przestrzenne miast lokowanych w średniowieczu: Bytów (1346 r.), Chojnice (1309 r. i 1360 r.), Człuchów (1348 r.), Gniew (1297 r.), Kościerzyna (XIV w.), Kwidzyn (1233 r. i 1336 r.), Nowy Staw (1343 r.), Lębork (1341 r.), Malbork (1276 r. 1286 r.), Prabuty (1305 -1321 r.), Puck (1348 r.), Słupsk (1310 r.), Skarszewy (1320 r.), Starogard Gdański (1348 r.), Sztum (1416 r.), Tczew (1260 r.). Jedynym przykładem miasta nowożytnego w regionie jest Wejherowo (1650 r.)

Układy ruralistyczne reprezentują założenia powstałe w średniowieczu:

- wsie żuławskie, wsie w Delcie Wisły,
- wsie rybackie (Jastarnia),
- wsie przyklasztorne (Żukowo),
- i inne (Mechowo).

Ważną grupę stanowią również wsie XVII i XVIII-wieczne: Wdzydze Tucholskie, Juszki, Trąbki Wielkie, w tym również wsie pohutnicze (Stężycka Huta, Klukowa Huta).

4.3. Działa architektury i budownictwa

4.3.1. Obiekty sakralne

Do szczególnie cennych budowli sakralnych występujących na terenie województwa pomorskiego należą:

- zespoły kościelne i klasztorne – m.in. zespół pocysterski w Oliwie, zespół pocysterski w Pelplinie, zespół pocysterski w Żarnowcu, zespół kościoła św. Trójcy w Gdańsku, kościół ponorbertański w Żukowie, zespół pojezuicki w Gdańsku-Starych Szkotach, zespół pojezuicki w Chojnicach;
- okazałe miejskie kościoły gotyckie – m.in. w Gdańsku, Tczewie, Gniewie, Chojnicach, Pucku;
- wiejskie kościoły gotyckie – w Gnojewie, Koźlinach, Kłodawie, Lublewie, Mierzeszynie, Subkowach, Trutnowach;
- wiejskie kościoły z XVII i XVIII w – kościół pw. św. Ignacego Loyoli w Gdańsku-Oruni, w Czapielsku, Trąbkach Wielkich, Kiezmarku, Stegnie, Palczewie, Świerkach;
- kościóły barokowe oraz gotyckie przebudowane w baroku – Kaplica Królewska w Gdańsku – kościoły w Łęgowie i w Różnach;
- kościóły neostylowe – np.: w Swornychgaciach, Brusach, Chmielnie, Przodkowie, Krokowej, Brzeźnie Lęborskim, Świetlinie;
- zespoły kalwaryjne w Wejherowie i w Wielu.

Oddzielną ważną grupę tworzą synagogi: w Gdańsku-Wrzeszczu, Starogardzie Gdańskim i Kwidzynie oraz zборы – np. w Mierzeszynie;

W obiektach sakralnych zgromadzony jest bogaty zasób ruchomych dzieł sztuki stanowiących świadectwo wielu kultur i narodów.

Warto również wspomnieć o ekspozycji archeologicznej w podziemiach Hali Targowej w Gdańsku, gdzie prezentowane są relikty romańskiego kościoła św. Mikołaja.

4.3.2. Obiekty rezydencjonalne

Charakterystyczną dla regionu grupę tych budowli stanowią **zamki** (11 obiektów):

- duże zamki krzyżackie - Bytów, Gniew, Malbork, Sztum;
- małe zamki krzyżackie – strażnice - Przezmark, Stara Kiszewa;
- zamki kapitulne - Kwidzyn;
- ruiny zamków - Sobowidz, Osiek.

Na terenie województwa występuje 76 **pałaców** wpisanych do rejestru zabytków. Wśród nich: klasycystyczny – w Sasinie, barokowy w Krokowej, oraz duża grupa neostylowych z XIX w. i przełomu XIX/XX w.: Wiechertów w Starogardzie Gdańskim, w Rzucewie, Przebendowskich w Wejherowie, w Nowej Wsi Rzecznej, Sucuminie, Chynowie.

Do najcenniejszych **dworów** (142 wpisane do rejestru zabytków) należy: XVIII-wieczny szkieletowy dwór w Mirachowie. Najliczniejszą grupę dworów z XIX i XX w. reprezentują: Ciekocino, Zbeniny, Sikorzyno, Stara Jania, Kopytkowo.

4.3.3. Obiekty publiczne

W grupie tej występują:

- ratusze (gotyckie i gotycko-renesansowe na czele z ratuszami Głównego i Starego Miasta w Gdańsku, oraz z przełomu XIX i XX w. w Chojnicach i Kościerzynie);

- siedziby stowarzyszeń i organizacji (Dwór Artusa i Dwór Bractwa św. Jerzego w Gdańsku, Dom Bractwa Strzeleckiego w Bytowie);
- zespoły szpitalne i przytułki (Zakład Balneologiczny w Sopocie, Starogard Gdański – Kocborowo, Puck, Wejherowo, Szpital Jerozolimski w Malborku, przytułek dla sierot i starców przy ulicy Sierociej w Gdańsku);
- szkoły (seminarium duchowne w Pelplinie, d. kolegium jezuickie w Chojnicach, Wyższa Szkoła Techniczna – ob. Politechnika Gdańska);
- hipodromy (Sopot-Wyścigi, Starogard Gdański).
- karczmy (Trąbki Wielkie, Tczew);

4.4. Obiekty obronne

Dzieła fortyfikacji reprezentowane są przez zespoły fortyfikacji, najczęściej pochodzące ze średniowiecza i nowożytności: mury miejskie, baszty, bramy, twierdze (m.in. Gdańsk, Gdańsk-Wisłoujście, Lębork, Chojnice, Starogard Gdański, Tczew). Ważną grupę stanowią umocnienia nadbrzeżne (w Gdańsku w rejonie Nowego Portu i Brzeźna oraz na Półwyspie Helskim).

4.5. Zabytki techniki

Zabytkowe obiekty związane z techniką powstawały w wyniku dynamicznego rozwoju technicznego i rewolucji przemysłowej. Najstarsze, nowożytne zachowały się m.in. wzdłuż Potoku Oliwskiego – młyny, prochownie, kuźnie. Jednakże większość zabytków techniki pochodzi z XIX i XX wieku. Wśród nich wymienić należy:

- obiekty produkcyjne zlokalizowane w folwarkach (gorzelnie, browary, kuźnie),
- duże, najczęściej miejskie zespoły produkcyjne (Port Gdyński, zespół browaru w Gdańsku-Wrzeszczu, Cukrownia Pruszcz w Pruszczu Gdańskim, Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego w Gdańsku),
- urządzenia wodne (Kanał Raduni w Gdańsku i Pruszczu Gdańskim, śluza w Przegalinie, XVII-wieczna śluza Kamienna Grodza w Gdańsku, pochylnia w Myłofie,
- zabytki dziedzictwa kolejowego: dworce, wieże ciśnień, semafony, parowozy, wagony,
- mosty stałe (Tczew-Lisewo, Bytów), zwodzone (dwa mosty w Rybinie).

Charakterystyczną dla regionu grupę zabytków techniki stanowią obiekty związane z dziedzictwem morskim i rzeczny, które zostały omówione w dalszej części dokumentu.

4.6. Cmentarze

Wśród zabytkowych **cmentarzy** (99 wpisanych do rejestru zabytków) występują:

- rzymskokatolickie (Czersk, Chojnice, Lipusz),
- ewangelickie (Salino, Ciechocin, Ieśników w Pysznie),
- mennonickie (Orłowo, Stogi, Szaleniec),
- żydowskie (Sopot, Gdańsk, Starogard Gdański, Stary Dzierzgoń, Skarszewy - Bączek),
- wojenne (z czasu I wojny światowej: jeńców austriackich w Tczewie-Suchostrzygach, jeńców rosyjskich w Czarnem).

4.7. Zabytkowe zespoły zieleni

Zabytkowe **parki** województwa można podzielić dwie zasadnicze grupy:

- parki stanowiące część zespołu dworsko- lub pałacowo-parkowego (Park Oliwski i Oruński w Gdańsku, Chynów, Rynkówka, Gołębiewo Średnie)

- parki stanowiące pozostałość po zespole dworsko- lub pałacowo-parkowym (Smarzewo).

Odrębną grupę stanowi **zieleń komponowana**, jak Wielka Aleja w Gdańsku-Wrzeszczu oraz aleja leżąca pomiędzy Osłoninem a Rzucewem. Ogółem na terenie regionu wpisano do rejestru zabytków 261 obiektów.

4.8. Miejsca historyczne

Ponadto w regionie licznie występują miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości: Pole bitwy na Półwyspie Westerplatte, Plac Solidarności w Gdańsku, obozy kaźni - obóz Stuthoff, miejsca martyrologii - Piaśnica, Las Szpęgawski, liczne pomniki i tablice pamiątkowe (słup zaślubinowy i pomnik gen. Hallera w Pucku).

5. Dziedzictwo morskie i rzeczne

Na obszarze województwa pomorskiego występuje wiele charakterystycznych zabytków dziedzictwa morskiego i rzeczno. Należą do nich w szczególności:

1. stanowiska archeologiczne zlokalizowane pod powierzchnią wód Bałtyku,
2. wraki dawnych jednostek pływających leżące na dnie morskim,
3. latarnie morskie wraz z towarzyszącą zabudową: w Rozewiu (wraz z maszynownią i syrenownią), w Krynicy Morskiej, w Czołpinie (wraz z osadą latarników), w Helu, w Gdańsku-Nowym Porcie oraz latarnia Stilo koło Sasina,
4. zabytkowe jednostki pływające, wśród nich najcenniejsze: Statek-Muzeum „Sołdek”, Statek-Muzeum „Dar Pomorza”, Okręt-Muzeum „Błyskawica”,
5. historyczne porty, stocznie z towarzyszącą zabudową i pochylniami,
6. liczne kanały z przepustami, śluzami, mostami i stacjami pomp (dolina Delt Wisły),
7. zabytkowe młyny i elektrownie wodne (np. na rzece Raduni: w Łapinie, Bielkowie i Straszynie, na rzece Wierzycy w Czarnocińskich Piecach, Stockim Młynie i w Kolinczu, a ponadto na rzece Słupi i Brdzie,
8. słupy graniczne,
9. zabytki etnograficzne (np. łodzie rybackie z rejonu Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego),
10. stacje ratownictwa brzegowego (Jastarnia, Łeba),
11. zabytki polskiego żeglarstwa (jacht „Dal” i „Opty”).

Jedynym muzeum powołanym do ochrony nadmorskiego, nadrzecznego, morskiego i podwodnego dziedzictwa kulturowego jest Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku działające od 1960 r. Posiada ono oddziały w Helu – Muzeum Rybołówstwa, w Tczewie – Muzeum Wisły, w Gdyni – Statek-Muzeum „Dar Pomorza”, Muzeum Zalewu Wiślanego w Kątach Rybackich. Posiada pracownię konserwatorską, specjalizującą się w zabezpieczaniu różnorodnych zabytków wydobywanych z dna morskiego. Ponadto instytucja uczestniczy w pracach nad podwodnym AZP oraz zajmuje się ochroną zabytków znajdujących się pod powierzchnią wody. Od września 2005 r. na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Pomorskim a Dyrektorem Centralnego Muzeum Morskiego o prowadzeniu spraw z zakresu właściwości Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków CMM sprawuje opiekę nad zabytkami wpisanymi do rejestru a występującymi na obszarach morskich, oraz wydaje pozwolenia na poszukiwania zabytków znajdujących się pod wodą.

6. Zabytki ruchome

Zabytek ruchomy to „rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną artystyczną lub naukową” (art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Wpis do rejestru zabytku ruchomego może nastąpić na wniosek właściciela zabytku, natomiast w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia tego zabytku za granicę WKZ może dokonać wpisu z urzędu (art. 10 ust 1 i 2).

Ogólna liczba zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego wynosi 5492 obiektów co stanowi ok. 2,8% wszystkich zabytków ruchomych w Polsce).

Tabela VIII. Wojewódzki rejestr zabytków – zabytki ruchome – w podziale na powiaty.

powiat	zabytki ruchome	
	ilość	w %
bytowski	151	2,8 %
chojnicki	75	1,4 %
człuchowski	277	5,0 %
Gdańsk	932	17,0 %
gdański	426	7,8 %
Gdynia	12	0,2 %
kartuski	328	6,0 %
kościerski	144	2,6 %
kwidzyński	159	2,9 %
łębski	124	2,3 %
malborski	256	4,7 %
nowodworski	129	2,3 %
pucki	207	3,8 %
Słupsk	101	1,8 %
słupski	234	4,3 %
Sopot	79	1,4 %
starogardzki	521	9,5 %
sztumski	647	11,8 %
tczewski	557	10,1 %
wejherowski	133	2,4 %
ilość zabytków	5492	

6.1 Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego inwentarza muzealnego.

Muzea stanowią najważniejszą formę organizacyjną ochrony i opieki nad zabytkami ruchomymi. Są niezastąpionym zbiorem materiału źródłowego do badań naszych dziejów i kultury. Prezentują nie tylko dzieje, dawną i współczesną kulturę materialną i artystyczną, ale również służą budowaniu lokalnej tożsamości i identyfikacji z regionem. Równolegle prowadzą również działalność edukacyjną oraz naukową organizując między innymi sesje naukowe z udziałem wybitnych przedstawicieli świata nauki z kraju i z zagranicy.

Na obszarze województwa pomorskiego działa 25 muzeów (ok. 3,8% wszystkich muzeów w Polsce). Posiadają się ok. 227 000 muzealiów, co stanowi 1,7 % zasobów w Polsce (5 miejsce w kraju po muzeach małopolski, wielkopolski, mazowska i dolnego śląska). Średnio placówki dysponują ok. 4000 muzealiów, z czego na co dzień eksponowanych jest 20% zasobów.

Najliczniejsze zbiory posiadają: Muzeum Narodowe w Gdańsku, Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku, Muzeum Zamkowe w Malborku i Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, a najmniej liczne w Muzeum Sopotu, Muzeum Archidiecezjalnym w Oliwie, Muzeum Ziemi Zaborskiej w Wielu, Muzeum w Krokowej oraz w Zabytkowej Kuźni Wodnej w Gdańsku.

Muzea województwa pomorskiego, dla których organizatorem jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

1. Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku,
2. Muzeum Zamkowe w Malborku,
3. Państwowe Muzeum Stutthof w Sztutowie.

Muzea o charakterze regionalnym prowadzone przez samorząd województwa:

1. Muzeum Narodowe w Gdańsku (współprowadzone z MKiDN),
2. Muzeum Archeologiczne w Gdańsku,
3. Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku,
4. Muzeum Zachodnio-Kaszubskie w Bytowie,
5. Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich.

Inne, ważniejsze placówki muzealne prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego, diecezje, organizacje pozarządowe:

1. Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach,
2. Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Tredera w Kartuzach,
3. Muzeum w Lęborku (Galeria Strome Schody),
4. Muzeum Regionalne w Człuchowie,
5. Muzeum Historyczne Miasta Gdańska,
6. Muzeum Miasta Gdyni,
7. Muzeum Ziemi Puckiej w Pucku,
8. Muzeum Sopotu,
9. Muzeum Ziemi Kociewskiej w Starogardzie Gdańskim,
10. Muzeum Archidiecezjalne w Oliwie,
11. Muzeum Diecezjalne w Pelplinie,

12. Zabytkowa Kuźnia Wodna nad Potokiem Oliwskim (filia Muzeum Techniki w Warszawie),
13. Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni,
14. Akwarium Gdynskie Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni,
15. Muzeum Regionalne w Krokowej,
16. Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie,
17. Muzeum Ziemi Zaborskiej im. Leonarda Brzezińskiego we Wielu.

Kondycja muzeów województwa pomorskiego na ogół jest dobra. Największe muzea: centralne oraz samorządowe posiadają dobrze wyposażone pracownie konserwatorskie, dysponujące wysoko wykwalifikowaną kadrą. Jednakże niewystarczająca ilość środków finansowych nie pozwala prowadzić systematycznej konserwacji swoich muzealiów. Obecnie jedynie ok. 25% zasobów muzealnych poddanych zostało zabiegom konserwatorskim. Problem ten dotyczy również możliwości gromadzenia i uzupełniania zbiorów o pozycje występujące na rynku antykwarycznym lub w ofertach domów aukcyjnych. Często z braku funduszy dzieła sztuki lub rzemiosła artystycznego trafiają do kolekcjonerów prywatnych.

Niedobory finansowe powodują, że coraz rzadziej wystawom czasowym towarzyszą katalogi, zamiast których wydawane są foldery niespełniające oczekiwań zwiedzających. Częściowo problem ten rozwiązywany jest ze środków uzyskiwanych od sponsorów.

Zdecydowana większość muzeów pomorskich zlokalizowana jest w obiektach zabytkowych. Nierzadko właściwe przechowywanie oraz zabezpieczenie, a także ekspozycja muzealiów wymaga zainwestowania dodatkowych, znacznych środków finansowych.

6.2 Zbiory i kolekcje

Zabytki ruchome o wartości muzealnej gromadzone są także w kościołach i klasztorach, a ponadto w bibliotekach, archiwach lub szkołach oraz jako wyodrębnione ekspozycje o charakterze muzealnym (muzeum parafialne w Żukowie).

Pod patronatem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego działają izby regionalne (Chata Rybacka w Jastarni, Muzeum Gospodarstwa Wiejskiego w Lipuszu, Ekspozycja Muzealna „Kościerzyna i Ziemia Kościerska” w ratuszu w Kościerzynie).

Przykładem zbiorów prywatnych jest Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów w Chmielnie, muzeum rybackie J. Strucka w Jastarni.

7. Zasoby archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem” (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie) jak i ruchome zabytki (przedmioty) z nich pochodzące. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje je za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Na obszarze województwa wpisano do rejestru zabytków 555 stanowisk archeologicznych. Na liście tej znajdują się najważniejsze dla regionu obiekty archeologiczne takie jak: grodziska, cmentarzyska kurhanowe, osady, a także założenia miejskie i zamkowe.

Informacje o stanowiskach archeologicznych pozyskiwane są poprzez powadzenie badań archeologicznych, dzięki przypadkowym odkryciom zgłaszanych służbom konserwatorskim lub instytucjom kultury przez znalazców, rolników bądź pracowników budowlanych.

Najliczniejszych informacji dostarczają planowe badania poszukiwawcze prowadzone od 1978 roku w ramach tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Dodatkowo szczegółowe dane dotyczące zasobów dziedzictwa archeologicznego w regionie rejestrowane są w bazie danych FIBULA opracowanej przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Program ten służy do gromadzenia, przechowywania, analizowania i udostępniania danych o stanowiskach i zabytkach archeologicznych.

Na obszarze województwa pomorskiego zarejestrowano ponad 17 106 stanowisk archeologicznych (stan 2005 r.).

Ok. 1600 określono jako osady, 64 jako grodziska, oraz ponad 500 jako cmentarzyska (w tym ok. 150 cmentarzysk kurhanowych – stanowisk o własnej formie krajobrazowej).

Najcenniejsze ze stanowisk to te, które posiadają własną formę krajobrazową – cmentarzyska kurhanowe (149 stanowisk) i grodziska (64 stanowiska), a także pozostałości po fortyfikacjach ziemnych.

W układzie chronologicznym na obszarze województwa pomorskiego zostały rozpoznane m.in. następujące stanowiska:

1. paleolit: 3,
2. mezolit: 75,
3. neolit: ok. 1700,
4. neolit/epoka brązu: 8,
5. epoka brązu: 117,
6. wczesna epoka żelaza: 1910,
8. okres lateński: 16,
9. okres środkowo-lateński: 1,
10. okres późno-lateński: 19,
11. okres lateński/okres wpływów rzymskich: 6,
12. okres wpływów rzymskich: 750,
13. okres wędrówek ludów: 14,
14. wczesne średniowiecze: 2192,
15. późne średniowiecze: 2189.

Na obszarze województwa pomorskiego działają rezerваты archeologiczne: Kręgi Kamienne w Leśnie i w Odrach. Ponadto planowane jest utworzenie rezerwatów i skansenów w Węsiarach – kręgi kamienne Gotów, Barłożnie – osada pierwszych rolników, Pruszczu Gdańskim – faktoria rzymska, w Rzucewie – osada łowców fok oraz Gdańsku na Zamczysku, przy ul. Grodzkiej.

Jak dotąd oprócz wymienionej grupy stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków pozostałe formy ochrony wskazane w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (pomnik historii, park kulturowy) w odniesieniu do

dziedzictwa archeologicznego nie są stosowane. Żadne ze stanowisk lub ich zespołów nie objęto tymi formami ochrony. Wyjątek stanowi miasto Gdańsk w granicach XVII-wiecznych obwarowań, Półwysep Westerplatte oraz Zespół Zamku Krzyżackiego w Malborku (pomniki historii). Najczęściej stosowanym instrumentem ochrony konserwatorskiej w odniesieniu do dziedzictwa archeologicznego jest czwarta dopuszczona ustawowo forma ochrony – regulacje zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

8. Niematerialne dziedzictwo kulturowe

Obszar województwa pomorskiego jest jednym z najbardziej zróżnicowanych pod względem etnograficznym regionem w kraju. Wydarzenia historyczne XX wieku, a przede wszystkim związana z nimi intensywna migracja rdzennej ludności oraz napływ mieszkańców tzw. kresów wschodnich, a nadto ludności przesiedlonej w ramach akcji „Wisła” była powodem silnej ingerencji w strukturę etniczną regionu.

Jednakże na obszarze województwa można odnaleźć relikty kultur wpisujących się we wspólne dziedzictwo europejskie (kultura wielbarska, kultura obróbki bursztynu) oraz wspólne dziedzictwo Morza Bałtyckiego i Europy Północnej: kultura rzucewska, kultura Wikingów, dziedzictwo Gotlandii oraz dziedzictwo Hanzy.

Najbardziej charakterystycznym elementem tradycji kulturowej Pomorza jest obróbka bursztynu. Surowiec ten znany od 5 tysięcy lat na tym terenie. Obecnie jego obróbka stanowi ważną i cenną gałąź regionalnego przemysłu.

Spośród kulturowanych rzemiosł warto wymienić również **tradycyjne rybołówstwo**. Mimo stopniowego odwrotu od tego zajęcia wciąż na plażach można dostrzec łodzie rybackie, które stanowią charakterystyczny element krajobrazu kulturowego regionu. Ponadto kontynuowana jest tradycja produkcji stylizowanych mebli wzorowanych na charakterystycznych meblach gdańskich. Jednocześnie warto wskazać na wiele przejawów wzornictwa ludowego. Najważniejszymi **ośrodkami hafciarstwa kaszubskiego** są: Wdzydze, Kartuzy, Żukowo, Sierakowice, Wejherowo, Puck, Gdańsk, Człuchów, Chojnice. Ponadto w Chmielnie istnieje ośrodek garncarstwa.

Niematerialnymi elementami dziedzictwa kulturowego są również **nazwy geograficzne i historyczne** (Kaszuby, Kociewie, Powiśle, Gochy, Zabory). Niejednokrotnie są one nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu. Sposobem ich zachowania jest możliwość wpisu do rejestru zabytków (art. 9 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Charakteryzując zasoby dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego spośród najcenniejszych zabytków regionu można wyłonić **obiekty o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym.**

zabytki o znaczeniu	zabytki		obiekty archeologiczne
	nieruchome	ruchome (w zbiorach muzealnych)	
światowym	<ul style="list-style-type: none"> - Zespół zamku krzyżackiego w Malborku, - Zespół zabytkowy Gdańsk - miasto w zasięgu obwarowań XVII w., - Pole bitwy na Westerplatte, - Bazylika Konkatedralna Najświętszej Marii Panny w Gdańsku - Plac Solidarności wraz z Pomnikiem Poległych Stoczniovców, - Bramą Nr 2, Salą BHP oraz budynkiem Dyrekcji. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Sąd Ostateczny</i> Hansa Memlinga (Muzeum Narodowe w Gdańsku) - <i>Biblia</i> Gutenberga (Muzeum Diecezjalne w Pelplinie) 	---
europejskim	<ul style="list-style-type: none"> - Obiekty z obszaru Gdańska: - Ratusz Głównego Miasta, - Wielki Arsenał, - Twierdza Wisłoujście, - Brama Wyżynna, - Brama Złota i Dwór Bractwa św. Jerzego, - Brama Zielona, - Zespoły: - kościoła św. Trójcy w Gdańsku, - pocysterski w Oliwie, - fortyfikacji na Półwyspie Helskim. 	<ul style="list-style-type: none"> - kolekcje sztuki flamandzkiej i holenderskiej, rzemiosła artystycznego oraz rysunki i grafika Dürera, Holbeina, Rembrandta i Rubensa (Muzeum Narodowe w Gdańsku), - zabytkowe elementy Wielkiej Sali Rady Ratusza Głównego Miasta oraz Dworu Artusa (Muzeum Historyczne Miasta Gdańska), - kolekcja włoskich i holenderskich obrazów marynistycznych (Centralne Muzeum Morskie). 	<ul style="list-style-type: none"> - pracownie bursztyniarskie na obszarze Żuław (jedyne zachowane w Europie zagłębienie bursztynowe datowane na epokę kamienia), - osada łowców fok w Rzucewie (jedyna nad południowym Bałtykiem), - Megality Łupawskie (jedyne zachowane na Niżu Europejskim zespół cmentarzysk megalitycznych i osad kultury pucharów lejkowatych z Rezerwatem Archeologicznym w Runowie), - zespół stanowisk archeologicznych neolitycznych i kultury wielbarskiej w obrębie wychodni gleb kopalnych na obszarze Słowińskiego Parku Narodowego z Górą Rowokół, - cmentarzyska kurhanowe i z kręgami kamiennymi, położone na tzw. „Szlaku wędrówki Gotów”: Babi Dół – Borc, Węsiory, Leśno i Odry.

krajowym	<p>Obiekty zabytkowe głównie z miasta Gdańska (w tym Kanał Raduni) oraz z terenu: Pelplina (w tym zespół pocysterski), Wejherowa (Kalwaria z XVII w.), Gniewu, Sopotu, Kartuz (w tym zespół klasztorny), Bytowa, Gdyni, Słupska, Tczewa, Żarnowca (w tym zespół pocysterski), Żukowa (w tym zespół ponorbertański), Kwidzyna (w tym zespół zamkowo-katedralny kapituły pomezkańskiej), założenie ruralistyczne w Karwieńskich Błotach. Ponadto obiekty tej rangi występują we wsiach: Leśnie, Mątowach Wielkich oraz na Półwyspie Helskim.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Malarstwo Polskie XIX w. i I poł. XIX w., Polska Sztuka Współczesna, - Sztuka Gdańska i Pomorska XV–XIX wiek, rzemiosło artystyczne (Muzeum Narodowe w Gdańsku), - kolekcja Pastelowych Portretów Stanisława Ignacego Witkiewicza – największa w Polsce (Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku), - kolekcja średniowiecznych witraży i zbiorów oręża od XIII do XVIII wieku (Muzeum Zamkowe w Malborku), - zabytkowe jednostki pływające: Dar Pomorza, Sołdek (Centralne Muzeum Morskie), - zabytkowa jednostka pływająca ORP Błyskawica (Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni). 	<ul style="list-style-type: none"> - cmentarzyska kultury pomorskiej z popielnicami twarzowymi, cmentarzyskami kurhanowymi kultury łużyckiej (na obszarze Pojezierza Kaszubskiego), - wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Chrzastowie (największe na Pomorzu), - wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Mikorowie (od końca starożytności po 2 poł. X w.), - cmentarzyska gockie w Głuszynie i Szczyrkowicach, - zespół cmentarzysk kultury pomorskiej z osadami (na Pojezierzu Bytowskim).
----------	--	--	---

9. Charakterystyczne obiekty i elementy dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego

Spośród różnorodności zasobów dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego należy wskazać elementy, obiekty i grupy obiektów charakterystyczne dla regionu oraz związane z jego specyfiką.

Niewątpliwie czynnikiem wyróżniającym województwo spośród pozostałych w kraju jest jego nadmorskie położenie, u ujścia Wisły. Unikatowa kultura materialna regionu została ukształtowana przez wielowiekowe tradycje morskie mieszkańców. Dziedzictwo to wpisuje się w tradycje basenu Morza Bałtyckiego oraz jest świadectwem wzajemnego oddziaływania i przenikania się kultur narodów Północnej Europy. Charakterystyczne elementy, obiekty i grupy obiektów:

1. Dziedzictwo morskie:

- historyczne porty i stocznie z towarzyszącą zabytkową zabudową, pochylniami, dźwigami portowymi,
- wsie rybackie: (Jastarnia-Pucka, Kuźnica, Łeba, Rewa, Hel)
- domy rybackie (Hel, Jelitkowo), architektura kurortowa (Sopot, Krynica Morska), kąpieliska,
- latarnie morskie (Rozewie, Stilo, Czołpino, Gdańsk-Nowy Port, Hel, Krynica Morska),

- zabytkowe jednostki pływające: Statek-Muzeum „Sołdek”, Statek-Muzeum „Dar Pomorza”, Okręt-Muzeum „Błyskawica”,
- podwodne stanowiska archeologiczne.

2. Dziedzictwo rzeczne:

- elementy doliny Dłty Wisły: system polderów, rowów melioracyjnych, kanałów z przepustami, groblami, śluzami, stacjami pomp, przepompowniami, mostami (zwodzonymi, obrotowymi), innymi urządzeniami hydrotechnicznymi, strażnice wałowe,
- architektura Żuław: domy podcieniowe (Lipce, Koszwały, Miłocin, Trutnowy), zagrody typu holenderskiego, średniowieczne kościoły,
- wsie żuławskie (Żuławki, Drewnica),
- elementy dziedzictwa olęderskiego i mennonickiego (zabudowa, cmentarze),
- zabytkowe młyny i elektrownie wodne (na rzece Raduni: w Łapinie, Bielkowie i Straszynie, na Potoku Oliwskim i Jelitkowskim, na rzece Wierzycy w Czarnocińskich Piecach, Stockim Młynie i w Kolinczu, na rzece Słupia),
- zabytkowe łodzie i statki rzeczne.

3. Dziedzictwo budownictwa ceglanego:

- sieć zamków krzyżackich: Malbork, Gniew, Bytów, Sztum, Grabiny Zameczek, Człuchów, Lębork, Czarne, Przezmark.
- a ponadto: zespoły fortyfikacji miejskich (mury, baszty, bramy), obiekty sakralne: (zespoły klasztorne, kościoły).

4. Dziedzictwo budownictwa drewnianego:

- zabytkowa zabudowa regionalna (głównie Kaszub, Kociewia i Żuław).
- budownictwo szkieletowe (głównie Pobrzeża Słowińskiego i Żuław): domy, zagrody, kościoły.

Potrzeba pilnego ratowania zasobów dziedzictwa jest sprawą priorytetową. W szczególności dotyczy to elementów tradycyjnego krajobrazu kulturowego, który ulega dynamicznemu procesowi degradacji. Deprecjacja unikalnych, charakterystycznych cech, właściwych dla specyfiki regionu prowadzi będzie do zanikania tożsamości kulturowej. Dlatego zachowanie i ochrona tego dziedzictwa – materialnego świadectwa przeszłości - jest niezbędne dla przetrwania pamięci o złożonej historii i dawnych mieszkańcach województwa pomorskiego.

V. Diagnoza

Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego

Analiza SWOT jest podstawowym i powszechnie stosowanym narzędziem diagnostycznym, która stanowi zestawienie takich cech, jak: **Strengths** – silne strony, **Weaknesses** – słabe strony, **Opportunities** – szanse, **Threats** – zagrożenia. Zestawienie to stanowi podstawę do opracowania celów programu opieki.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • nasycenie regionu zabytkami o znaczeniu europejskim i krajowym (jeden zespół wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, trzy zespoły zabytkowe posiadające status Pomnika Historii), • bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych i wyróżniających region – obiekty dziedzictwa morskiego i rzecznoego, • wyjątkowy w skali kraju zasób zabytków dziedzictwa olęderskiego, • różnorodny zasób zabytków budownictwa regionalnego, drewnianego i ceglanego, • zachowana duża ilość obiektów obronnych w tym charakterystycznych obiektów dziedzictwa krzyżackiego, • bogaty zasób ruchomych dzieł sztuki zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach stanowiących świadectwo nawarstwiania się kultur i narodów, • wysokie walory i atrakcyjność środowiska kulturowego dla gospodarki, mieszkańców i turystyki. 	<ul style="list-style-type: none"> • zły stan zachowania znacznej części obiektów zabytkowych - zwłaszcza zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych, zabytków postindustrialnych, zabytków sakralnych położonych na Żuławach, • brak środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych, • przekształcenie zespołów zabudowy historycznych miast i miasteczek poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, nie liczącej się z lokalną tradycją, architekturą i historycznymi uwarunkowaniami, • słaba promocja zasobów oraz edukacja dotycząca walorów środowiska kulturowego, • zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz stosowania tradycyjnych materiałów, • brak systemów zabezpieczeń obiektów zabytkowych (ochrony przeciwpożarowej, antywłamaniowych).
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrost zainteresowania właścicieli obiektów zabytkowych ochroną i pracami konserwatorskimi, • rosnąca rola samorządu regionalnego poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego, • możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i in. • uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju województwa, gmin i miast; • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, • promocja przykładów dobrej architektury kontynuującej miejscową regionalną tradycję budowlaną, • edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym. 	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszający się stan techniczny tkanki zabytkowej spowodowany niewłaściwym użytkowaniem, celowym niszczeniem (w szczególności obiektów i zespołów zabudowy XIX-wiecznej), • brak środków na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków, • niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną, • ekspansja inwestycyjna na obszarach miast i wsi ingerująca w historyczny układ urbanistyczny i ruralistyczny, • ekspansja znaczących, wielkogabarytowych inwestycji lokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów cennych kulturowo i krajobrazowo, • dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów i zespołów zabytkowych, • klęski żywiołowe (w szczególności na obszarze Żuław) i zdarzenia losowe, • niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

VI. Cel, priorytety i typy działań programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim

Celem strategicznym Programu Opieki jest

ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POMORZA SŁUŻĄCE BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ ORAZ PROMOCJI TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA

Cel ten będzie realizowany w ramach 3 priorytetów:

Priorytet 1:

ODNOWA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIAST I WSI

Priorytet 2:

OCHRONA KULTUROWEGO DZIEDZICTWA MORSKIEGO I RZECZNEGO

Priorytet 3:

BADANIE, DOKUMENTACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Nazwa	Priorytet 1: ODNOWA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIAST I WSI
Kierunki działań	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej. 2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego wsi – regionalnego budownictwa wiejskiego. 3. Odnowa krajobrazu kulturowego wsi pomorskiej. 4. Ożywienie obszarów zabytkowych zespołów ruralistycznych oraz urbanistycznych. 5. Zachowanie dziedzictwa obronnego i techniki. 6. Poprawa stanu ochrony i opieki nad zbiorami muzealnymi i archiwalnymi. 7. Trwałe zachowanie i bezpieczeństwo obiektów zabytkowych. 8. Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

<p>Typy wsparcia działań</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Działania uwzględniające w szczególności konserwację, renowację, rewaloryzację, poprawę stanu zachowania: <ul style="list-style-type: none"> - obiektów sakralnych (kościóły, klasztory, kaplice, domy modlitwy, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.), - obiektów mieszkalnych miast i wsi (dwory, pałace, wille, kamienice, domy, tradycyjne obiekty budownictwa wiejskiego, zagrody itp.), - obiektów użyteczności publicznej (ratusze, szkoły, szpitale, przytułki, sądy, dworce, karczmy itp.), - obiektów budownictwa obronnego (mury, baszty, zamki, twierdze, zespoły fortyfikacji, zespoły koszarowe, budowle obronne itp.), - obiektów techniki (fabryki, młyny, wiatraki, kuźnie, wieże ciśnieni, hale produkcyjne, browary, gorzelnie itp.), - obiektów gospodarczych (budynki folwarczne, spichrze, stodoły, inne obiekty w obrębie zespołów, zagród itp.), - parków, ogrodów, zieleni komponowanej. 2. Rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i urbanistycznych. 3. Rewaloryzacja, adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów przemysłowych i powojennych, pokolejowych. 4. Konserwacja i rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych (w tym archeologicznych) polegająca na odtworzeniu ich pierwotnego, historycznego wyglądu. 5. Montaż w obiektach zabytkowych niezbędnych urządzeń technicznych, instalacji dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych, muzealiów oraz trwałego zachowania i użytkowania tych budowli. 6. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.). 7. Iluminacja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.
<p>Nazwa</p>	<p>Priorytet 2: OCHRONA KULTUROWEGO DZIEDZICTWA MORSKIEGO I RZECZNEGO</p>
<p>Kierunki działań</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zachowanie dziedzictwa morskiego i rzeczno-śląskie służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej. 2. Ochrona krajobrazu kulturowego strefy przybrzeżnej. 3. Zachowanie zanikającej kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich. 4. Odnowa i ożywienie zdegradowanych obszarów portowych i przemysłowych związanych z przemysłem morskim. 5. Zachowanie i ochrona charakterystycznych obiektów hydrotechnicznych związanych z zagospodarowaniem wód śródlądowych regionu. 6. Zachowanie krajobrazu kulturowego charakterystycznych obszarów depresyjnych województwa (Żuławy, Powiśle). 7. Pielęgnowanie i promocja bogatych tradycji morskich kraju i regionu oraz tradycji lokalnych związanych z życiem codziennym mieszkańców strefy przybrzeżnej. 8. Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzeczno-śląskie.

<p>Typy wsparcia działań</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Działania uwzględniające w szczególności konserwację, renowację, rewaloryzację, poprawę stanu zachowania: <ul style="list-style-type: none"> - urządzeń hydrotechnicznych (np.: śluzy, przepusty, stacje pomp, młyny, elektrownie wodne), - obiektów charakterystycznych takich jak mosty zwodzone, obrotowe, latarnie morskie, nadbrzeżne fortyfikacje, - portów morskich – handlowych i rybackich z towarzyszącą zabudową i pochylniami, - budowli przemysłowych związanych z gospodarką morską (w tym z przemysłem stoczniovym), - osad rybackich i dziedzictwa materialnego związanego z osadnictwem Powiśla, - elementów dziedzictwa architektury kurortów / uzdrowisk. 2. Rewitalizacja zabytkowych obszarów portowych i przemysłowych związanych z przemysłem morskim i gospodarką morską. 3. Rewaloryzacja, adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów dziedzictwa morskiego i rzecznoego. 4. Konserwacja i rewaloryzacja zabytków nieruchomości i ruchomych dziedzictwa morskiego i rzecznoego (w tym archeologicznych) polegająca na odtworzeniu ich pierwotnego, historycznego wyglądu. 5. Iluminacja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzecznoego.
<p>Nazwa</p>	<p>Priorytet 3: BADANIE, DOKUMENTACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</p>
<p>Kierunki działań</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym. 2. Rozpoznanie zasobów i specyfiki regionalnego dziedzictwa kulturowego. 3. Promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, materiału, kolorystyki, rozwiązań konstrukcyjnych). 4. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym. 5. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej. 6. Szeroki dostęp do informacji o dorobku kultury regionalnej.
<p>Typy wsparcia działań</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Specjalistyczne opracowania badawczo-dokumentacyjne obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym obejmujące: <ul style="list-style-type: none"> - ekspertyzy techniczne i konserwatorskie, - badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, - program prac konserwatorskich i restauratorskich, - dokumentacje projektowe,

	<p>- inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie.</p> <p>2. Współpraca z instytucjami kultury w zakresie rozpoznania oraz wymiany informacji o zasobach regionalnego dziedzictwa kulturowego,</p> <p>3. Rozpoznanie i promocja najcenniejszych zabytków regionu – w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki świadczące o ich odrębności i specyfice: dziedzictwa morskiego i rzeczno, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuław, Kaszub i Kociewia).</p> <p>4. Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - przygotowanie i organizacja konferencji naukowych, - opracowanie i wydruk publikacji, - organizacja konkursów, - popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo. <p>5. Wspieranie tworzenia oraz promocji produktów markowych i turystycznych województwa opartych na zasobach dziedzictwa kulturowego i przyrody.</p> <p>6. Rozbudowa warstwy dziedzictwa kulturowego w ramach Systemu Informacji Przestrzennej.</p>
--	--

Reasumując szeroko pojęta polityka w dziedzinie opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego będzie zmierzała do:

- konsekwentnego i planowego realizowania zadań kompetencyjnych samorządu województwa poprzez wykonywanie programu o charakterze wojewódzkim,
- włączenia dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia samorządów terytorialnych zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych,
- umożliwienia i wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- dbałości o krajobraz kulturowy regionu, w tym zachowania jego charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych,
- rewaloryzacji przekształconych cennych elementów dziedzictwa kulturowego,
- ochrony i propagowania tradycyjnych form i cech architektury regionalnej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, rozwiązań konstrukcyjnych, materiałowych, kolorystyki),
- umożliwienia kreowania i realizowania regionalnych i lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy,
- stymulowania zasad partnerstwa publiczno-prywatnego z sektorem przedsiębiorców działających na rzecz dziedzictwa kulturowego (zagospodarowanie obiektów zabytkowych),

- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości (odbudowa i wzmocnienie regionalnej tożsamości),
- podnoszenie walorów zabytkowych oraz wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w regionie,
- kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w regionie wśród mieszkańców oraz we władzach samorządowych.

VII. Wdrażanie programu

Głównym celem Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego jest włączenie problematyki opieki nad zabytkami i ochrony zabytków do zadań strategicznych województwa.

Realizacja Programu możliwa jest dzięki programom rządowym i sektorowym.

Cele programowe osiągnąć będą dzięki partnerom uczestniczącym (ministerstwa, instytucje kultury państwowe i samorządowe, wojewódzki konserwator zabytków, miejscy konserwatorzy zabytków, jednostki samorządu terytorialnego, kościoły, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, instytucje międzynarodowe, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) jak i środkom własnym Województwa Pomorskiego.

Program wymaga współdziałania jednostek samorządu terytorialnego w województwie z:

- instytucjami ochrony zabytków, ochrony środowiska i ośrodkami naukowymi,
- organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami,
- diecezjami - w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

1. Organizacja instytucjonalna

Cele operacyjne wytyczone przez Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego będą osiągnięte w wyniku:

- wspólnego działania władz regionu z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, pomorskim wojewódzkim konserwatorem zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego, diecezjami, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami i posiadaczami obiektów;
- inicjatyw własnych władz samorządu województwa:
 - prawnych – tworzenie prawa miejscowego;
 - finansowych – finansowanie instytucji kultury (m.in. muzeów), dotacje, nagrody, finansowanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością samorządu województwa, udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
 - programowych – realizacja projektów i programów regionalnych (Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego, dotacje);
 - innych (działania stymulujące);
- wykorzystywania europejskich instrumentów finansowych (fundusze unijne, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy).

Samorząd Województwa Pomorskiego w ramach posiadanych instrumentów prawnych przyczyniać się będzie do:

- opieki i ochrony dziedzictwa i kultury województwa pomorskiego,
- wspierania prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych w substancji zabytków nieruchomości wraz z ich otoczeniem oraz w historycznych centrach urbanistycznych, budowlanych i ruralistycznych, a także zabytkowego wyposażenia i wystroju,

- inicjowania i wspierania badań z dziedziny ochrony dziedzictwa oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego Pomorza,
- wspierania działań na rzecz tworzenia programów edukacyjnych oraz projektów promocyjnych w celu upowszechniania wiedzy oraz pobudzenie zainteresowania historią regionu, jego tradycją oraz kulturą,
- prowadzenia prac badawczych,
- popularyzowania dobrych wzorów aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym regionu.

2. Finansowanie programu

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. **źródła publiczne** (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne)
2. **źródła prywatne** (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.)

Finansowanie programu będzie realizowane z wykorzystaniem środków z wielu źródeł: ze środków budżetowych, funduszy strukturalnych, inicjatyw wspólnotowych oraz ze środków prywatnych.

Sejmik Województwa Pomorskiego w miarę posiadanych środków budżetowych przyznawał będzie dotacje docelowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

VIII. Monitoring i ocena realizacji programu

Za monitorowanie realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego odpowiada Zarząd Województwa, który co dwa lata będzie przedstawiał Sejmikowi Województwa sprawozdanie z realizacji programu.

Sprawozdanie z realizacji programu będzie przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Monitorowanie przebiegu realizacji Programu będzie ważnym elementem jego wdrażania. Przedmiotem monitoringu będą działania podejmowane przez samorząd województwa w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami (w ramach własnego budżetu województwa) jak i działania innych podmiotów (ochrona dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego realizowana w ramach funduszy strukturalnych, sektorowych programów operacyjnych, działań jednostek samorządów terytorialnych, wojewódzkiego konserwatora zabytków i innych).

Monitoring polega na prowadzeniu stałej obserwacji procesów i zjawisk, które są istotne z punktu widzenia realizacji programu.

Dla sprawnej realizacji programu oraz zapewnienia systematyczności niezbędna będzie współpraca właściwych departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, w tym przede wszystkim Departamentu Kultury, Sportu i Turystyki, Departamentu Programów Regionalnych i Departamentu Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego.

Zadania zawarte w Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego wykraczają poza zakres zadań samorządu województwa pomorskiego i stanowią integralną część opracowanych strategii rozwoju województwa i kraju, co stwarza potrzebę koordynacji zagadnienia dziedzictwa kulturowego na poziomie dokumentów programujących rozwój regionalny.

Ze względu na konieczność analizowania sytuacji zasobów dziedzictwa kulturowego w województwie prowadzona będzie współpraca z instytucjami, które posiada ją wieloletnie doświadczenie w tej materii oraz dysponujące wykwalifikowaną kadrą pozwalającą profesjonalnie prowadzić monitoring programu.

IX. Opracowania wykorzystane w pracach nad programem

W pierwszym etapie prac nad Programem Opieki nad Zabytkami w województwie pomorskim wykonano **opracowania eksperckie** o charakterze diagnostycznym zawierające opis zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, jego wartościowanie i waloryzację. Materiały te zostały wykorzystane w trakcie opracowywania niniejszego dokumentu:

- „Wojewódzki program opieki nad zabytkami (Zawartość dokumentu z uwzględnieniem treści innych dokumentów programowych – przegląd treści innych dokumentów warunkujących zapisy Programu)” dr inż. arch. Feliks Pankau, Gdańsk 2004.
- „Raport o stanie zachowania zabytków. Województwo pomorskie”, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku, Gdańsk 2004.
- „Diagnoza stanu zasobów dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego oraz prognoza skutków bieżących procesów przemian środowiska kulturowego regionu” dr inż. arch. Artur Kostarczyk, Gdańsk 2004.
- „Stan i potrzeby ochrony dziedzictwa morskiego i rzecznoego na obszarze województwa pomorskiego” dr inż. Jerzy Litwin, Gdańsk 2004.
- „Wartościowanie regionalnego zasobu zabytków. Metoda postrzegania wartości” dr inż. arch. Marcin Gawlicki, Gdańsk 2004.
- „Wartościowanie regionalnego zasobu zabytków. Metoda postrzegania wartości” dr inż. arch. Aleksander Piwek, Gdańsk 2004.
- „Waloryzacja kościelnych regionalnych zasobów dziedzictwa kulturowego (w tym w szczególności dzieł sztuki oraz zbiorów muzeów i archiwów kościelnych)” ks. dr Tomasz Czapiewski, Gdańsk 2004.
- „Waloryzacja regionalnych zasobów dziedzictwa archeologicznego (identyfikacja zasobów o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym)” Henryk Paner, Gdańsk 2004.
- „Waloryzacja regionalnych zbiorów muzealnych w województwie pomorskim” Tadeusz Piaskowski, Gdańsk 2004.

Akty prawne, inne opracowania:

- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 o samorządzie województwa (Dz.U. z 1998 r. Nr 91, poz. 576 z późniejszymi zmianami).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. Nr 5 z 1997 r. poz. 24 z późniejszymi zmianami).
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190).
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) (Dz. U. z 1996r Nr 120 poz. 564).
- Europejska konwencja krajobrazowa (Dz. U. z 2006 r Nr 14 poz. 98).
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013, opracowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2004.
- Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2005.

- Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004–2013, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2004.
- Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego 2020, Gdańsk 2005 (Uchwała nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 r.).
- Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Pomorskiego na lata 2004-2013 (Uchwałą nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 roku)
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk 2002 (Uchwała nr 639/XLVI/02 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 30 września 2002 r.).
- Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego. Ocena realizacji inwestycji, pod red. F. Pankau, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk 2006.
- Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk 2006.